

верту сходинку займає прагнення до ризику та можливість проявити себе в складних умовах (10,45%). Останню сходинку відведено прагненню фахівців себе перебороти, змінити (8,79%). Практично ніякого впливу на професійне самовизначення випробуваних 2 групи не спричинили ні прагнення допомагати іншим людям, ні романтичні мрії, ні інтерес до роботи рятувальних підрозділів МНС, ні бажання змінити суспільство.

Висновки. Таким чином, вивчення термінальних цінностей фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України на різних етапах професіоналізації дозволив зафіксувати домінування значення сфери професійної діяльності особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балакірева О.М. Трансформація ціннісних орієнтацій в українському суспільстві // Український соціум. Соціологічні дослідження та моніторинг соціальної політики. - № 1. – 2002. – С. 32-38.

2. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности, 2-е, испр. изд. – М.: смысл, 2003. – 487 с.

3. Панченко Л.М. Формування ціннісних орієнтацій молоді в період системної трансформації українського суспільства. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. - Київ, 2003. – С. 7-8.

4. Перевозная Т.А. Психологический анализ системы ценностных ориентаций у лиц, совершивших социально-опасные деяния // „Актуальні проблеми сучасної психології”: Матеріали других міжнародних психологічних читань – Харків: Ун-т внутрішніх справ. 2001. – С. 32-33.

5. Садковий О.В. Характеристика смисло-життєвих орієнтацій фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України на різних етапах професіоналізації //Проблеми екстремальної та кризової психології. – Харків: УЦЗУ, 2007. – Вип.3. Ч.2 – С. 233-239.

УДК 159.94

Самойлов М.Г., докт. біол. наук, професор, зав.кафедрою психології та педагогіки Харківської державної академії фізичної культури.

Александров Ю.В., канд.. псих. наук, доцент кафедри психології та педагогіки Харківської державної академії фізичної культури.

УМОВИ ТА ЧИННИКИ ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ В СПОРТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті здійснений аналіз поняття «екстремальна стійкість» відповідно до занять екстремальними видами спорту. Наводяться та обґрунтовуються умови та чинники необхідні для формування екстремальної стійкості спортсмена. Робиться висновок про те, що найважливішими умовами є позитивна мотивація до конкретної спортивної діяльності, активна життєва позиція, високий рівень культури та спеціальна екстремальна підготовка.

Ключові слова: екстремальна стійкість, спортивна діяльність, екстремальна підготовка.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Спортивна діяльність досить часто здійснюється в екстремальних умовах. Причому більшість дослідників, які вивчають вплив екстремальних умов на психіку людини, наголошують на наявності у цих осіб негативних психологічних змін [7], розладів [2; 5] або посттравматичних стресових синдромів [7]. Спортивна діяльність не є винятком: за даними науковців, особливі або екстремальні умови негативно впливають і на психологічну сферу спортсменів [1; 2]. Вказані та інші автори підкреслюють, що глибина психологічних змін залежать від гостроти, раптовості, сили і тривалості дії психотравмуючих чинників. Послаблення дії останніх, а також їх корекція є актуальною проблемою для спортивної психології і практики спорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що аналіз даних літератури з цієї проблеми свідчить, що досліджень щодо особливостей впливу на спортсменів саме екстремальних умов спортивної діяльності незначна кількість. Вирішувались питання психологічної готовності спортсменів до змагань [8], підвищення їх спорту до стресових чинників [9], психологічні особливості спорту вищих досягнень [9; 11] та інші. Водночас досліджень, направлених на вирішення досить важливого питання про способи формування у спортсменів екстремальної стійкості не зустрічається.

Деякими дослідниками аналізуються поняття «стійкості» в різних видах діяльності людини. Так, А.М. Столяренко користується поняттям «загальна екстремальна стійкість» вважаючи, що стійкість є властивістю всієї психологічної особистості [10]. Не погоджуючись з ним, Є.П. Іл'їн відмічає, що не існує «загальної» стійкості. Для різних чинників вона буде різною [4]. При цьому він вживає термін «емоційна стійкість».

Розглядаючи опірність організму до стресу [3], розглядають стресогенні чинники і вживають поняття «стресостійкість». Ми, в свою чергу, вважаємо, що дія стресу залежно від інтенсивності та часу дії стресогенних чинників, може мати як позитивні, так і нега-

тивні результати. А стосовно екстремальних чинників, можна сказати, що вони завжди вимагають від особистості надмірних, виходячих за межі нормальних, звичайних умов зусиль. У зв'язку з чим їх дія на людину завжди має бути негативною.

Враховуючи відмічене вище, ми будемо вживати термін «екстремальна стійкість» і під нею будемо розуміти здатність спортсменів впевнено і стабільно здійснювати свою спортивну діяльність адекватно реагуючи і стійко переносячи вплив на їх психіку екстремальної ситуації.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи значення екстремальної стійкості для спортсменів слід підкреслити, що мова йде не тільки про можливість адекватно діяти в екстремальних умовах і досягати високих спортивних результатів. Не менш важливим має бути збереження психічної і фізичної працездатності в часі, тобто річ йде про спортивне довголіття. Як відмічають [3], екстремальна стійкість оберігає особистість від дезінтеграції і різноманітних розладів, створює основу для внутрішньої гармонії, повноцінного психічного здоров'я, високої працездатності. Отже наявність та уміння проявити екстремальну стійкість для будь-якого спортсмена вельми суттєво.

Тепер настав час поставити питання так: які умови і чинники необхідні для формування у спортсменів екстремальної стійкості?

Перш за все, необхідно досягти певного рівня екстремальної підготовленості, яка забезпечується процесом екстремальної підготовки. Виділяють загальну і спеціальну екстремальну підготовленість [10]. Перша зводиться до знань про види екстремальних ситуацій, особливостей їх дії на спортсменів та до розуміння їх дії на психіку спортсменів. До другої входить п'ять компонентів:

- 1) спеціальна морально-психологічна підготовленість;
- 2) спеціальна екстремальна навченість;
- 3) спеціальна психологічна підготовленість;
- 4) спеціальна підготовленість до забезпечення особистої безпеки;
- 5) практичний досвід подолання екстремальних психологічних складнощів.

Так вважає А.М. Столяренко.

Але для спортсменів бажано чітко уявляти, що необхідно засвоїти і практично діяти, щоб сформувати екстремальну стійкість. Головною повинна бути спеціальна психологічна підготовка, в структурі якої основними компонентами є:

- 1) знання про наявність і ступінь прояву екстремальності в конкретному виді спорту (яким займається спортсмен);

2) вміння та навички діяти в екстремальних умовах (наприклад, змагань в іншій країні, з іншими партнерами, в складних погодних умовах та ін.);

3) навченість погодженим діям в складі групи в екстремальних умовах;

4) вміння переборювати протидії суперників, уболівальників, керівництва клубів та ін..

Виділяють також і додаткові джерела підвищення і збереження екстремальної стійкості. Так Г.С. Нікіфоров до них відносить наступні: соціальну підтримку, психологічну компетентність, особистісні ресурси, інформаційні та інструментальні ресурси, стратегії та моделі долаючої поведінки [6].

У відповідності до спортивної діяльності кожен з названих чинників має своє значення. Так, під соціальною підтримкою слід розуміти позитивне, дружелюбне й емпатійне відношення оточуючих до тренувальної і змагальної діяльності спортсмена. Соціальна підтримка здатна пом'якшити патогенну дію екстремальних умов на психіку спортсмена.

Другим чинником є психологічна компетентність, під якою розуміється рівень психологічної освіченості та культури спортсмена. Компетентність дає можливість розширення вибору поведінкових реакцій в екстремальних умовах.

Особистісні ресурси спортсмена повинні включати:

1) самоповагу, високу самооцінку, самодостатність, тобто силу «Я-концепції»;

2) стійкість емоційно-вольової сфери;

3) позитивну мотивацію до даного виду спортивної діяльності;

4) активне відношення до життя, до соціальної значущості спорту;

5) авто регулятивні якості: врівноваженість, самовладання, самоконтроль.

До інформаційних та інструментальних ресурсів у формуванні екстремальної стійкості спортсменів відносяться:

1) уміння користуватись сучасними методами або способами для ефективного досягнення мети;

2) здатність до перетворення ситуації на свою користь, тобто взаємодії особистості спортсмена із екстремальною ситуацією – висока інформаційна і психофізіологічна лабільність;

3) здатність швидко і адекватно оцінювати зміни ситуації.

Достить важливими у формуванні екстремальної стійкості є усвідомлення спортсменом стратегій та моделей долаючої поведінки. Остання детермінується активною життєвою позицією, потреба-

ми в самореалізації свого потенціалу і здібностей, в жагучому бажанні досягти мети, перемогти чого б це не коштувало.

Таким чином, можна констатувати, що для формування екстремальної стійкості спортсмена необхідно гармонійний взаємозв'язок його життєвої позиції, відношення до людей, рівень психологічних знань, фізичної і технічної підготовленості і високий рівень культури.

Висновки:

1. Для успішного здійснення спортивної діяльності спортсменам необхідно мати високий рівень екстремальної стійкості.

2. Умовами та чинниками формування екстремальної стійкості спортсменів є позитивна мотивація до конкретної спортивної діяльності, активна життєва позиція, високий рівень культури та спеціальна екстремальна підготовка.

В подальшому перспективним має бути аналіз перелічених чинників та умов екстремальної стійкості, що проявляються і діють в конкретних видах спортивної діяльності

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбунов Г.Д. Психология и спорт // Теория и практика физической культуры. – 1996. - № 12. – С. 15-17.

2. Козин А.П. Психогигиена спортивной деятельности. – К. «Здоровье», 1985. – 96 с.

3. Корольчук М.С., Крайнюк В.М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах. – Київ «Ніка-Центр», 2006. – 580 с.

4. Ильин Е.П. Психофизиология состояний человека. – СПб.: Питер, 2005. – 412с.

5. Медведев В.И. Устойчивость психических и физических функций человека при действии экстремальных факторов. – Л.: Наука, 1992. – С. 43-61.

6. Никифоров Г.С. (ред.). Психология здоровья. – СПб.: Питер, 2006. – 607 с.

7. Пароняц Т.П. Виникнення і прояв після травматичних стресових розладів у працівників ОВС в умовах виконання миротворчої місії ООН // Автореф. дис.. канд. псих. н., 19.00.06. – Харків, 2004. – 20 с.

8. Родионов А.В. Психофизическая тренировка. – М.: ТИП, 1995. – 305 с.

9. Сопов В.Ф. Психические состояния в напряженной профессиональной деятельности. – М.: Трикта, 2005. – 128с.

10. Столяренко А.М. Экстремальная психопедагогика. – М.: Юнити-Дона, 2002. – 607 с.
11. Сурков Е.Н. Психомоторика спортсмена. – М.: ФиС, 1984. – 296с.

УДК 159.925:35.078+351.746.1

Самохвалов О. Б., к. психол. н.

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

У статті оозглянуто питання емоційного інтелекту в аспекті проблеми ефективності діяльності персоналу органів охорони державного кордону. Показано, що при описі психологічних детермінант, які впливають на ефективність діяльності на державному кордоні, дослідники визначають в розрізненому вигляді основні компоненти емоційного інтелекту. Розкрито значення структурних компонентів емоційного інтелекту в аспекті міжособистісної взаємодії прикордонників та його стресозахисної та адаптивної функції.

Ключові слова: емоційний інтелект, психологічні детермінанти, прикордонник.

Постановка проблеми. Успішність виконання завдань і функцій у ході будь-якої професійної діяльності, а особливо тієї яка характеризується особливими умовами перебігу, значною мірою зумовлюється психологічними детермінантами. Виявлення і врахування таких детермінант є необхідною умовою розв'язання проблем підвищення ефективності тієї чи іншої діяльності.

Особливо актуальним зазначене вище є для сфери правоохоронної діяльності, різновидом якої постає діяльність персоналу органів охорони державного кордону, оскільки правоохоронна діяльність – це один із найважливіших видів соціально значущої діяльності, де особистісний чинник посідає одну із провідних позицій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання успішності та ефективності правоохоронної діяльності у вітчизняній науці та практиці досліджували А.М. Бандурка, М.Е. Білова, О.Ф. Волобуєва, О.Є. Запорожцева, О.М. Кретчак, В.І. Мозговий, В.О. Назаренко, Є.М. Потапчук, О.Д. Сафін, О.В. Тімченко, С.О. Філіппов та ін.